

NAČRTOVANE ZASNOVE V SLOVENSKEM IZVENMESTNEM OKOLJU

UDK 711 (497.4)
COBISS 1.02 pregl. znanstveni članek
prejeto 15.10.2008

PLANNED DESIGNS IN THE SLOVENE OUT OF CITY ENVIRONMENT

izvleček

Urbanistično načrtovanje in urejanje naselij v izvenmestnem prostoru zahtevata svojevrsten pristop in usmeritve, ki so v današnjem času pod vplivom prodirajočega mestnega načina življenja. Vedno več je prebivalcev t.i. "urbanih vasi", ki koristijo prijetnosti bivanja v stiku z naravo, hkrati pa niso odvisni od materialne navezanosti na zemljo. Razvoj različnih oblik naselij in vzorcev je bil pogojen z morfološko-geografskimi značilnostmi območja, z agrarno in kolonizacijsko zgodovino ter načinom gospodarjenja. V slovenskem prostoru se je največji preobrat zgodil po 2. svetovni vojni, in sicer s spremembo družbenopolitičnega sistema ter uvedbo številnih akcij v smislu podružbljanja podeželja. Zanimanje za urejanje izvenmestnega prostora se je hkrati s preoblikovanjem grajenega in vnosom neagrarnih funkcij močno spreminjalo: od posameznih zamisli v obdobju, ko podeželje še ni bilo pod velikim pritiskom pozidave (razen obrobja mest), do konceptov povojne prenove na nivoju posamezne naselbine ali oblikovanje modela poselitve ter kasneje iskanje konceptov urejanja širšega prostora, ki so vključevali mesta in podeželje. Pristop k načrtovanju se je spreminjal skupaj z uvajanjem novih konceptov, tehnoloških možnosti in tudi z načini financiranja. V današnjem času pa postaja načrtovanje grajenih struktur vse bolj podrejeno kazalcem kot so faktor zazidave in faktor izrabe – oblikujejo se koncepti katerim je glavna misel in motiv: maksimalna izkoriščenost površin.

ključne besede:

bivalno okolje, urbanistično načrtovanje, urbano-ruralni prostor, izvenmestni prostor

abstract

Urban planning and the spatial planning of settlements in the out of city space require a special approach and guidelines influenced nowadays by the overwhelming urban way of life. There are ever more inhabitants in so-called "urban villages" who enjoy the pleasures of the country life and at same time do not materially depend on the land. The development of various shapes of settlements and patterns has been conditioned by the morphological and geographical characteristics of an area, by agrarian and occupation history, and by the type of economy. In Slovenia the major change occurred after World War II, and was produced by the introduction of a new socio-political system and numerous actions directed towards the socialisation of the countryside. Interest in the spatial planning of the out of city space has varied strongly in parallel with the transformation of the built environment and the introduction of non-agrarian functions: from individual notions during the period in which the countryside was not yet been under great pressure from construction activities (except for urban fringes) to concepts of post-war reconstruction at the level of individual settlements, or the shaping of the settlement model. Later, concepts for the physical planning of wider space were sought, which included towns and countryside. Approaches to

planning varied, along with the introduction of new concepts, technological possibilities and modes of financing. Nowadays, the planning of built structures has increasingly become subject to indicators such as the parcel coverage index and floor space index. Concepts are being shaped whose principal idea and motivation is the maximum exploitation of floor space.

key words:

living environment, urban planning, urban-rural space, out of city space

Zemlja mora pripadati tistemu, ki jo obdeluje. To načelo je po 2. svetovni vojni vplivalo na razlastitev veleposestev in oblikovanje malih kmetij kot tudi na širitev stanovanjske gradnje na podeželju. Po drugi strani pa je na preoblikovanje podeželja močno vplival zakon o agrarni reformi iz leta 1945. Hkrati se je pod vplivom industrializacije začela obsežna povojna deagrarnizacija. Do leta 1961, ko je bil tretji povojni popis, se je podeželsko prebivalstvo Slovenije zmanjšalo za 200.000 ljudi. "Beg iz vasi" in stalno naseljevanje v mestih pa sta bila počasnejša od "bega z zemlje" in spreminjanja kmeta v delavca. Velik del zaposlenih v tovarnah je še vedno živel na vasi. Mesta niso zmogla zagotoviti zadostnega števila stanovanj. Tako je leta 1953 živel na vasi dve tretjini zaposlenih v neagrarnih panogah. Razvila so se tudi mešana kmečka gospodinjstva, katerih glavni vir zaslužka je bila neagrarna proizvodnja [Balkovec in sod., 1996: 192]. Standard prebivalstva se je začel zviševati, na trg so prišli predmeti široke uporabe: radijski sprejemniki, mopedi, avtomobili, hladilniki itd. Za večino ljudi so bili ti predmeti še nedostopni do sredine šestdesetih let, večina zaslužka posameznikov je še vedno zadostovala zgolj za preživetje.

Največjo spremembo v podeželskem prostoru zasledimo po letu 1970, ko se je pod vplivom zunanjih dejavnikov (družbenopolitično okolje, migracije prebivalstva, industrializacija in deagrarnizacija itd.) povsod v Sloveniji začela množična gradnja prosto stoječih enodružinskih hiš (t. i.

gradnja tipskih projektov). Stanovanjske probleme so reševali na navidezno enostaven način: začel se je pohod enodružinske tipske hiše ali hiše za vsakega Slovenca. Stanovanjske hiše so postavljali svobodno, samo s prilagajanjem tipskega načrta trenutnim potrebam in željam posameznika. Objekte so gradili po principu glede na trenutne potrebe in z zagotovitvijo možnosti bivanja vsaj za tri generacije.

Spreminjanje načina bivanja

Razvoj urbanizacije je ugodno učinkoval na ljudi, predvsem s stališča izboljšave kvalitete bivanja (izboljšane higiensko-zdravstvene razmere). Ko govorimo o vrnitvi na podeželje, o begu pred mestnim kaosom in hitrostjo bivanja, se moramo hkrati zavedati, da je mestno življenje za človeka na splošno bogatejše. S pomočjo komunikacijske in informacijske tehnologije se sicer izenačujejo možnosti po hitrem dostopu do informacij med urbanim in ruralnim, vendar mesta še vedno ponujajo večjo izbiro v izobrazbi (organizacija šolstva in izobraževanja še vedno sloni na fizični prisotnosti; zelo malo je poskusov, pri katerih bi izobraževalni proces slonel na računalniški povezavi preko interneta) in bolj racionalen način dela. Pozitivne strani urbanega načina življenja pa hkrati vplivajo na povečanje negativnih, ki se izražajo v pretirani tekmovalnosti, boju za socialni status, preplavljanju z dražljaji raznih (akustičnih, optičnih, električnih itd.) vrst, stopnjevanju pozornosti ob hitrosti strojev pri delu in

prometnih sredstvih na cesti, celo pri razvedrilu v kinu in športu ipd. [Trstenjak, 1984: 172].

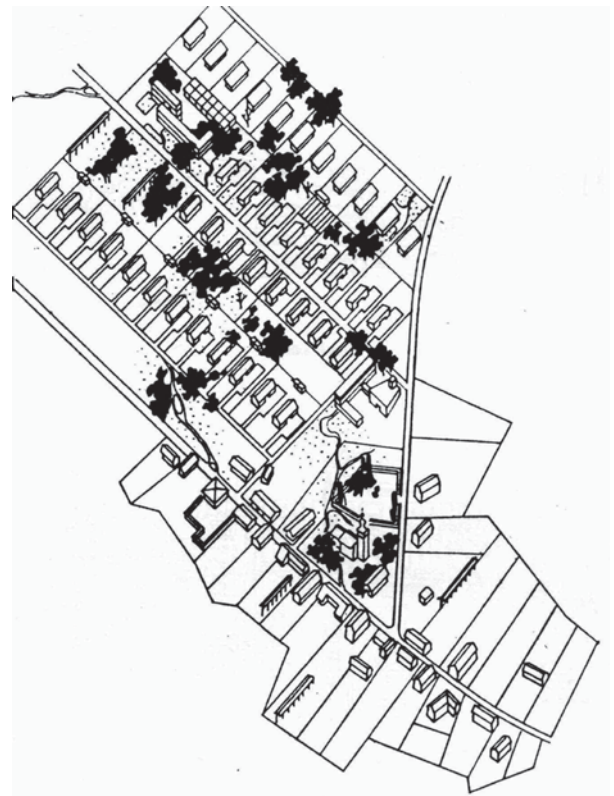
S širjenjem nove tehnologije transporta in komunikacij se povečuje prostorska mobilnost ljudi, materialnih dobrin, kapitala ter informacij. Če upoštevamo tudi bolj ali manj vzporedni proces dinamiziranja mobilnosti v družbenem prostoru (glede na funkcionalno in statusno razčlenjenost), se s tem nakazuje težnja po destrukuiranju, fleksibilnosti ali celo fluidnosti ter prehodnem, kratkotrajnem značaju pojavnih oblik družbenega življenja [Mlinar, 1994: 149]. Ob tem se lastnosti lokalnih značilnosti vedno bolj stapljajo. Hkrati pa se pretirano poudarjajo vrednote, ki včasih nimajo odnosa s preteklostjo lokalnega izvora. Tako v Sloveniji kot drugod lahko vidimo to na primeru poenotenja mestne in podeželske kulture (prodiranje tehnologije na vas – od televizije do telefona, prometnih povezav, interneta itd.) ter v izgubljanju identitete podeželsko-kmečkega okolja in kulture posameznih vaških skupnosti.

Številne raziskave javnega mnenja so pokazale, da je predstava povprečnega Slovenca o hiši sredi vrta še vedno močno prisotna in je ta oblika stanovanja tudi najbolj zaželena. Osnovna razlika med bivanjem v enodružinski ali večdružinski hiši je večja možnost neposrednega stika z naravo v prvem primeru, sicer pa je kvaliteta bivanja bolj odvisna od tehničnih predpogojev (kvaliteta stanovanja, opremljenost, število ljudi/m², razporeditev prostorov, osvetlitev itd.) in ne nazadnje tudi od utečenega vzorca bivanja oz. tradicionalnih predstav [Fikfak, Zbašnik Senegačnik, 2002]. Po drugi strani pa se na nivoju ambientalnega urejanja/opremljanja bivalne enote/stanovanja/hiše srečamo s pojavom, kjer smo bližje načelu "naredi si sam", saj vsak posameznik najlažje in najbolje pozna svoj način bivanja in življenjski ritem okolja v katerem živi. In vendar je ta "posameznik" obremenjen z različnimi klišeji preko katerih informacijski svet televizije in reklamnih oglasov vpliva nanj.

Načrtovane naselbinske zasnove v Sloveniji

Razvoj različnih oblik naselbin in njihov vzorcev je bil pogojen z morfološko-geografskimi značilnostmi območja, s proizvodnjo (načinom gospodarjenja) kot tudi z agrarno in kolonizacijsko zgodovino. Zanimanje za urejanje podeželja se je hkrati s preoblikovanjem prostora in vnosom neagrarnih funkcij močno spreminjalo: od posameznih zamisli v obdobju, ko podeželje še ni bilo pod velikim pritiskom pozidave (razen obrobja mest), do konceptov povojne prenovitve na nivoju posamezne naselbine ali oblikovanje modela poselitve ter kasneje iskanje konceptov urejanja širšega prostora, ki so vključevali mesta in podeželje.

Enostavni vzorci, strukture so tiste oblike, ki so definirane z minimalnim številom podatkov. V primeru urbanističnih modelov, s katerimi smo urejali (in urejamo še danes) prostor, govorimo o osnovnih oblikah, kot so: točka, linija, ploskev in prostorski model; mreža (regularna, iregularna, trikotna, poligonalna, itd.) pa je že nadgradnja predhodnega vzorca. To so enostavni, nezmotljivi modeli, lahko čitljivi in obvladljivi. Vendar v prostoru srečamo zelo malo tovrstnih, jasnih oblik. Tudi tiste naselbinske oblike, ki so bile načrtovane na ta način, so zaradi delovanja časa in z vnosom novih elementov spremenile enostaven red v drugo obliko, ki jo dojemamo kot vizualno kaotično podobo.

Slika 1: Pogled na prerojeno vas (Mušič 1947: 145).

"Ob stari glavni cesti se je razvilo vaško naselje, tja so se tesno druga ob drugi zgnete posamezne kmečke domačije. Ko obnavljamo po vojni hudo prizadeto vas, se naslanjamo na smernice, podane v knjigi. Te so predvsem:

- 1) Pravilna ureditev cestne mreže. V našem primeru je utemeljena preložitve glavne prometne ceste izven naselja. Nanjo se z dovozno cesto priključi celotni sistem vaških cest in poti. S tako preureditvijo smo dosegli neoviran tranzitni promet, hkrati pa dali vasi zaželeni mir, zdravje in varnost.
- 2) Redčenje poslopij v stari vasi. Sonce in zrak sta našla pot do vsake hiše.
- 3) Poiskali smo primeren, zdrav položaj za novo vaško naselje tik starega, razredčenega in ga povezali v smiselno celoto.
- 4) Dopolnili smo vas z vsem, kar je doslej pogrešala. To so predvsem zgradbe javnega, kulturnega in gospodarsko-zadružnega značaja. Ozdravljena stara vas je stopila v novo življenje, povezala se je z razvojnimi težnjami, ki drže v bodočo zadružno ureditev vasi. S tem pa je tudi podan naraven prehod iz starega, odmirajočega v novo, porajajoče se življenje na vasi."

Figure 1: A view of a regenerated village [Mušič 1947: 145].

"Along the old main road a village has developed; single farmhouses, so close to each other, crowded together. While reconstructing the village heavily affected by the war, we rely upon the guidelines stated in the book. These are primarily:

- 1) Correct layout of the road network. In our case, the moving of the main road out of the settlement is justified. An access road connects it to the entire system of the village roads and paths. This re-arrangement enabled unhindered transit traffic and gave the village peace, health and safety.
- 2) Rarefying groups of buildings in the old village. Sunlight and air entered every house.
- 3) We found an adequate, healthy site for the new village settlement next to the old, rarefied one, and linked them together into a functional whole.
- 4) We complemented the village with all that had been missing hitherto. These were primarily buildings used for public, cultural, economic and cooperative purposes. The regenerated old village started its new life, being connected to new trends leading into the future cooperative village. It provided a natural transition from the old and dying into a new, emerging life of the village."

M. Fabiani je na razvoj področja urejanja vplival z regulacijskimi načrti za manjše naselbine. V teh ureditvah je prisotno stališče enotnega razvoja, ki je kot odprt organizem za stalne spremembe – nekaj nedokončnega. To je bila velika urbanistična novost, ki pa se je v praksi realizirala z reševanjem regulacij cestnih omrežij (osiromašenje širšega videnja, ki je še danes prisotna). V konkretnih primerih so bili za izvedbo ureditve nove podobe grajene strukture uporabljeni elementi, kot so cesta, drevored, posebno izpostavljeno drevo, tlak, trg itd. Pomembno je, da so Fabianijeve zasnove izhajale iz prostora in danosti okolja in da niso slonele na izoblikovanju ene same geometrične oblike. Fabiani se ni ustavil pri izvedbenih ureditvah za manjša naselja, temveč je predvidel hierarhijo razvoja glede na lego v prostoru (razvoj osi urbanizacije v Posočju in Vipavski dolini s širitvami industrije v obliki idej linearnega mesta).

I. Vurnik se je prvi v Sloveniji ukvarjal s problematiko množične stanovanjske gradnje. Spremljal je sodobna urbanistična prizadevanja v Evropi, predvsem takratne usmeritve o vrtnih mestih. Velik pomen je dajal socialnim in funkcionalističnim težnjam, katerim je sledil s spoznavanjem gibanja in kongresov C.I.A.M. in Le Corbusiera. Te ideje je prenesel v naš prostor s spodbujanjem prodora moderne. Med prve primere organizirane gradnje na obrobju mesta, ki nekako pripada podeželskemu prostoru, spada njegov koncept za delavsko naselje v Štepanji vasi iz l. 1938, v katerega so vključena njegove rešitve socialnih problemov za polkmečka primestna naselja. Vendar s stališča izoblikovanja oblike naselbine lahko razpoznamo osiromašenje strukture v enakovredne bivalne enote, ki se izpeljejo v obliko vrste – vrste, ki ni popolnoma ravna linija samo zaradi prilagajanja cestni strukturi, iz česar izhaja tudi navidezna neregularnost bivalnih enot.

V povojnem obdobju je imel pomembno vlogo M. Mušič s svojim prispevkom *Obnova kmetskega naselja* (Mušič, 1947, slika 1) ali kako naj bi bila urejena združna vas. Poglobil se je v aplikacijo urbanistične teorije na področju združnega sistema kmetijskega gospodarstva. Zdelo se mu je, da je dozorel čas za humano sintezo tradicije naše hiše in dispozicije vasi s tehnično ter družbeno napredno kolektivizacijo in socialno preobrazbo

vasi. Njegove rešitve so bile tehnično–komunalne narave. Zahtevale so čas in urejanje na ravni celotnega kompleksa. Širitve so bile predvidene na enostavni ortogonalni mreži, kamor so se vključevali elementi ruralnega okolja. Stara vas pa je bila prečiščena, zračna, ne več strnjena struktura. Celota je zagotavljala zdravo, zračno, sončno življenje (Le Corbusier). Take načrtovane zasnove so vključevale integracijo novega v staro, pri čemer je raznolikost med oblikama zagotovljena z uporabo geometrije (v novi zasnovi), ki se ne prilagaja okolju, ter s poenotenjem osnovne bivalne enote.

V okviru prenove podeželja je bil v Sloveniji E. Ravnikar tisti, ki je dokazoval racionalnost in humanost prostorske decentralizacije z razvojem sodobnega železniškega prometa ter človeškim potrebam bolj primernimi majhnimi naselji, ki bi bila zasnovana na individualni samoiniciativi. V modelih neskončne rasti (urbanistične študije preobrazbe vasi, 1945–1946), ki slonijo na enostavnosti mrežnega sistema, se je skrival problem razraščanja v neprekinjeno obcestno kačo. Leta se je navezala na glavni cestni sistem v eni točki, od tu pa se je razcepila na številne veje. Model nekoliko spominja na Hilberseimerjeve vizije decentralizacije mest, s tem da je bil bolj realno nastavljen in je vključeval obstoječo strukturo.

Proti koncu sedemdesetih let se tudi pri nas pojavljajo razprave o pravilnosti gradnje spalnih naselij. Vendar so se (in se še) pojavljali primeri tipa vaških sosesk, ki so primerni samo za maloštevilne nizko grajene nemestne aglomeracije. Med te primere spada ureditveni načrt za novi del naselja Kotlje M. Mrve in sodelavcev. Nastajanje zasnove je spremljala misel, da celotno novo naselje sestavljajo ulice, ki so glede na širši ruralni ambient kratke, različne, slikovite in omejene z različnimi tipi stanovanjskih zgradb. Novi del naselja Kotlje je plod prizadevanja in uveljavitve organizirane, racionalne in sodobne enodružinske zazidave na podeželju. Posebna odlika zasnove nove soseske je razporeditev družinskih hiš v skupine, ki tvorijo variacije v ulični sliki z usklajeno ureditvijo javnega in zasebnega bivalnega prostora ter inventivno prilagojenostjo oziroma vključitvijo novega v neposredno naravno okolje. Zasnova, sloneča na oblikovanju vrste, ki se prilagaja okolju in raznolikim potrebam prebivalcev.

LEGENDA
 ■ PROSTE POKRŠINE
 ■ RUŠITVE

Slika 2: Območje Polšča, Krško. Površine namenjene zazidavi. Gabrijelčič P., Fikfak A. idr., 2002.

Figure 2: Area of Polšča, Krško. Surfaces intended for development. Gabrijelčič P., Fikfak A. and others, 2002.

Slika 3: Idejna zasnova stanovanjskega območja Polšča, Krško, 2002. Ureditev območja.

Figure 3: Design concept of the residential area Polšča, Krško, 2002. Area arrangement.

Konec osemdesetih let prejšnjega stoletja se je vedno bolj uveljavljalo urbanistično in prostorsko planiranje, ki je raziskovalo izvenmestni prostor na nivoju krajine, in sicer v obliki kreativnih delavnic, ki so služile kot strateško izhodišče za urejanje prostora na državnem nivoju. Primer tega načina iskanja novih konceptov je bila tudi planerska delavnica Prostorska ureditev obalnega območja, ki je potekala od 1992 do 1993. Kot zaključek samostojnega dela številnih skupin so bila podana skupna Priporočila za usmerjanje prostorskega razvoja in urejanje prostora obalnega območja. Urejanje podeželja je bilo ovrednoteno v okviru regionalnega koncepta celovitosti območja obravnave, pri čemer so bila izoblikovana sistemska in podrobna načela. A ta so bila ohlapno zastavljena in niso vključevala razvoja bivalne kulture naselbinskih vzorcev in oblik. Po desetih letih in več, ko se ponovno vrstijo (vendar manj obsežne) delavnice na istem območju, se lahko vprašamo, čemu so koristile vsa kreativnost, zagnanost in energija strokovnjakov iz različnih področij ...

Pristop k načrtovanju se je spreminjal skupaj z uvajanjem novih konceptov, tehnoloških možnosti in tudi pod vplivom različnih načinov financiranja. V današnjem času, ko se nove in nove ideje pojavljajo vsakodnevno, pa postaja načrtovanje grajenih struktur vse bolj podrejeno kazalcem kot so faktor zazidave in faktor izrabe – oblikujejo se koncepti katerim je glavna misel in motiv: maksimalna izkoriščenost površin.

Zasnova sodobnih konceptov v izvenmestnem prostoru

Vsak nov poseg v prostor (ideja, motiv, koncept itd.) vključuje različne dejavnike, ki vplivajo na kvaliteto bivanja posameznika in njegove skupnosti v prostoru – v odnosu do "duhovne" in fizične uporabe prostora. V tem smislu je pomembno prepletanje elementov grajenega prostora na različnih nivojih, ki se odvija med posameznimi bivalnimi enotami ter v odnosu sosednjimi (prepletanje in razumevanje, dojetje prostora in vrednotenje, ki služi določenemu namenu), hkrati pa kot odprtost/zaprtoost grajenega v krajino.

Na posamezni element bivalne enote in na njeno celoto vplivajo trije splošni dejavniki brez katerih se prostor naselij sploh ne bi razvil. To so: svetloba (čas + insolacija), komunikacija in način uporabe prostora. Z njimi opazujemo spremenljivost in

Slika 4: Idejna zasnova stanovanjskega naselja, del območja Zakot, naselje Črnc, Brežice. Misjak Ž., 2008.

Figure 4: Design concept of a housing estate, part of the Zakot area, housing estate Črnc, Brežice. Misjak Ž., 2008.

raznolikost pojavnosti določenega vzorca in njegovega dela glede na dejavnike, ki predstavljajo prostorsko omejitve (postavitev v določen prostor). Ti trije pojmi zajemajo širši spekter dojetja vrednosti posamezne prostorsko-bivalne enote, in sicer:

- Pojem naravne svetlobe vključuje vse značilnosti in vrednosti lokacije v naselju kot tudi lastnosti ambientalnega doživljanja posameznega prostora v objektu. Osvetljenost zunanjega prostora omejuje postavitev objekta vanj, orientacijo, nagib terena, vključuje klimatske vrednosti itd. Po drugi strani pa izoblikovanost objekta ali posameznega elementa vpliva na ambientalno doživljanje, ugodje ali neugodje s pogojem naravne osvetljenosti prostora. Računalniška vizija ali ustvarjanje ambienta s pomočjo umetne svetlobe – svetloba kot pojem izgublja na pomenu.

- Komunikacija predstavlja delovanje, uporabnost, pretočnost prostora in v njem postavljene strukture kot tudi socialnost (druženje ali nedružabnost). Zasnova in povezava notranjih prostorov določata delovanje posameznika in njegove zasebne skupnosti (družine), odprtost ali zaprtost do bližnjega prostora (sosedje), omejuje in povezuje objekt in njegove uporabnike navzven, v prostor naselbine ter v naravno okolje (kmetijski prostor). Vendar komunikacija ni samo to, je še povezava s svetom (internet), predstavlja pa tudi delovanje določene vrste – statusni simbol prebivajočih v objektu itd. In ne nazadnje – komunikacija (percepcijska, družbena, fizična, naselbinska, virtualna, v notranjem, zunanjem in globalnem prostoru) v omejenem prostoru (na pripadajoči parceli v okviru bivalne enote) predstavlja pešpoti, transportne poti (ne samo za avto) itd.

- Način uporabe prostora pomeni predvsem uporabnost, izkoriščanje določenega prostora, ugodnost bivanja. Funkcionalnosti bivalne enote ne moremo omejiti samo po namembnosti. V tem pojmu je skrito delovanje in uporabniku prilagojena kompozicija odnosov med posameznimi ambientami (s stenami, omejenimi ali odprtimi, samo s funkcijo omejenimi prostori). Vključene morajo biti posebnosti individualnega uporabnika (prilagojenost zasnove prostorov, npr. če opravlja delo na domu, če uporablja računalnik itd.). Funkcionalnost hkrati vključuje spreminjanje bivalne kulture in posledično prilagajanje novim potrebam.

Med temi dejavniki se odvija prepletana, v vse smeri usmerjena interaktivnost v obliki odnosa privatnega do javnega prostora, ki vključuje vse komunikacije med individuumom in družbo ter preplet obeh interesnih polj.

V okviru usmeritev razvoja in oblikovanja novih vzorcev na nivoju urejanja naselja pa so podani kriteriji (ti so deduktivni: možna javna funkcija, tipi zasnove, odnos jedro – naselje – prostor itd., in induktivni: v delih hiše, odnos prostor – hiša – družba), na podlagi katerih oblikujemo zasnove oz. sestavljamo posamezne bivalne enote v sklope, vzorce, oblike, ... zasnove. Kriteriji so združeni v tri skupine:

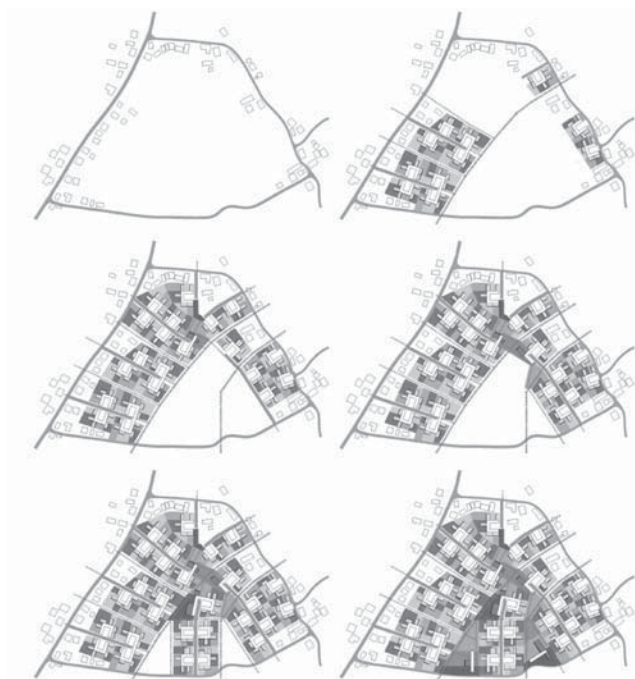
MORFOLOŠKI KRITERIJI za urejanje naselij predvidevajo razvojni proces vzorca in oblike glede na opredeljeno tipologijo grajenega v odnosu do raznolikih osnovnih bivalnih enot, ki naselje kot celoto sestavljajo. V mrežo oblik so vključene različne zasnove vzorcev. Pri tem je pomembno naslednje:

naselja so sestavljene iz različnih tipoloških zasnov (in njih spreminjanja glede na opredeljene dejavnike), ne samo iz ene; kompozicijo predstavljajo že kot značilnost, ključnega pomena pa je dinamika razvoja. V naseljih, ki slonijo na razvoju oblike aglomeracije (gruče), ima velik pomen pri izoblikovanju zunanjega in notranjega zasnova razvejanih komunikacij, ki predstavlja prostorsko ogrodje grajene strukture naselja. Jedro z vaškim trgov (ali brez njega) je pomemben člen v socialnem življenju prebivalstva. Zasnova bivalnih enot sloni na združevanju objektov v funkcionalno zaokrožene oblike okrog dvorišč, kar je prepoznavna bivalna kvaliteta, katero je smiselno vključiti v nadaljnji proces izgradnje prostora naselja. Prav tako ima velik pomen pri definiranju kvalitetne naselbinske kulture odnos med pozidanim in odprtim prostorom – prehajanje agrarnega prostora v prostor bivalnih enot predstavlja območje ekološke izravnave (mehka in nedefinirana oblika roba naselbine). Pri naseljih, ki slonijo na razvoju oblike vrste, ni primerno nadaljevanje vzdolžne širitve ob osrednji komunikaciji. S tem se izgublja nivo definiranja enkratnosti naselja kot celote (preprečiti je treba združevanje naselbinskih struktur v neprekinjeno črto, s katero zavravimo občutek pripadnosti "eni" skupnosti).

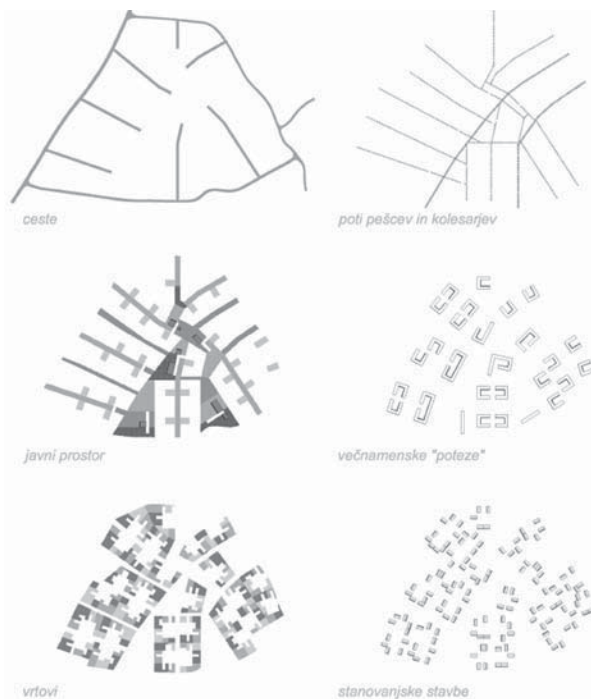
FUNKCIJSKI KRITERIJI za urejanje naselij se nanašajo na današnje in bodoče vsebine (odvisne so od vpetosti naselja v hierarhično mrežo prostora ter od ekonomske stabilnosti v sistemu povpraševanja in ponudbe). Ekonomski razvoj podeželskih območij, ki sestavljajo stabilno zaledje prometnih koridorjev, v katerih je kmetijstvo na visoki razvojni stopnji, bo zaradi značilnosti okolja, ki onemogoča hitro mehanizirano obdelavo (v katerem kulturne terase in njihov način obdelave

predstavljajo ohranjanje stabilnosti ekosistema), še bolj odvisen od drugih dejavnosti, kot so turizem in manjši obrtno-storitveni programi. Na ta način bo tudi kmetijstvo postalo obrtniško – torej tržno usmerjena dejavnost. V naseljih, kjer je socialna struktura prebivalstva mešanega značaja, bo primerno nove posege podrežati kmetijski organizaciji prostora. Pri tem je najpomembnejše, da se komunikacijske poti in pretok socialnega življenja ne prekinejo. V naseljih, ki vključujejo urbane funkcije in imajo pomen centralnega naselja, znotraj obstoječega ni primerna gradnja novih objektov za kmetijske namene. V jedru naselja naj se spodbujata razvoj in namestitve novih kulturnih, storitvenih in obrtnih programov, ki nimajo negativnih vplivov na prostor. Območja, namenjena proizvodnim dejavnostim, morajo biti dobro povezana s prometnim in ostalim infrastrukturnim omrežjem na način, da ne motijo bivalne in kmetijske funkcije naselbin

ŠIRITVENI KRITERIJI za urejanje naselij se nanašajo na vrsto in način novih posegov v prostor. Vse vrste predvidenih širitve naj slonijo na izhodišču, da je potrebno ponovno vpeljati uravnoteženost grajenega z agrarnim okoljem v smislu polno – prazno (izgrajenost bivalnih enot – proste kmetijske površine z raznolikimi načini rabe), ne glede na to, ali se nanaša na revitalizacijo, prenovu obstoječih naselbin ali pomeni izgradnjo novega. V tem smislu se nadaljuje tradicija prostora kot prenova stabilnosti naselbinske kulture. Za posamezne bivalne enote naj velja usmeritev zaključevanja v razpoznavne prostorske enote, s katerimi se oblikujejo kvalitetna kompozicijska razmerja, ki slonijo na odnosu med krajino in novim/starim vzorcem kot integralnim prostorom. Širitveni kriteriji slonijo na zgornjih

Slika 5: Idejna zasnova stanovanjskega naselja Črnc, 2008. Faznost izgradnje.
Figure 5: Design concept of the housing estate Črnc, 2008. Phased construction.

Slika 6: Naselje Črnc, 2008. Plasti stanovanjskega naselja.
Figure 6: Housing estate Črnc, 2008. Layers of the housing estate.

opredelitvah, njih materializacija v obliki izdelanih zasnov, konceptov in izgradnje prostora je usmerjena v razlago, ki sloni na naselbinski kulturi v odnosu do posameznika, uporabnika – strokovnjaka (vpeljava inovativnosti, ki sloni na tradiciji).

Oblikovanja sodobnega bivalnega okolja – trije primeri

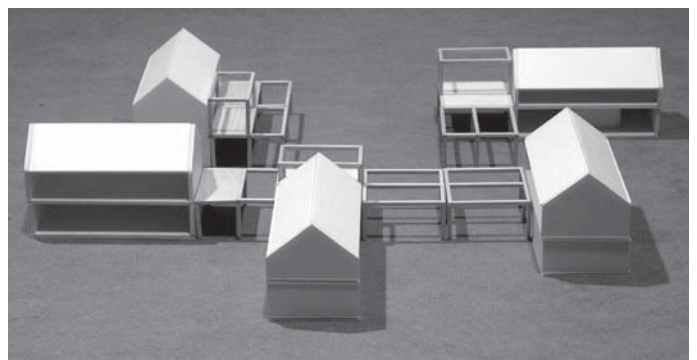
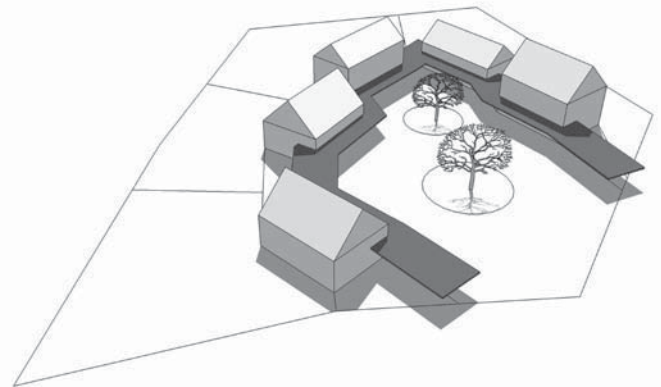
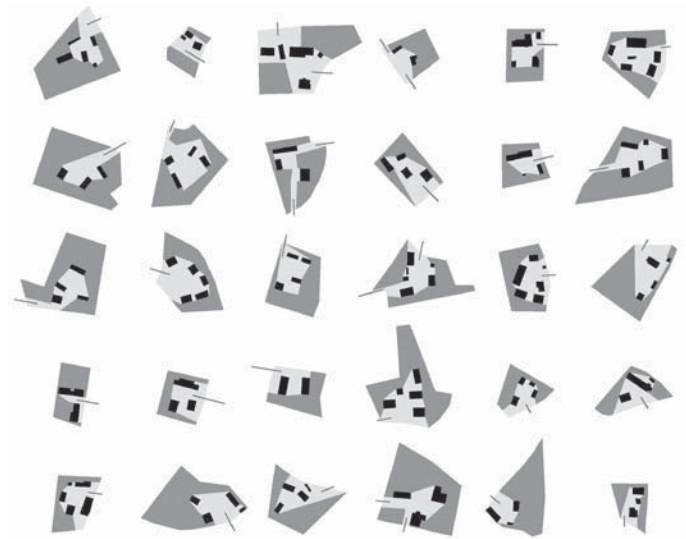
Vedno znova iščemo pravila in merila, ki naj bi vplivala na izboljšanje bivalne vrednosti (v objektih in zunaj njih) in kvalitete grajenega okolja – socialnega življenja. V tem smislu je pomembnejše, da se zavedamo, s katerimi načini posegov se srečujemo, kam so ti prostorsko umeščeni, predvsem pa kaj nam nudi že izgrajeni prostor kot informacija o naselbinski kulturi.

Oblikovanje novih bivalnih vzorcev naj bi sledilo razvoju številnih kvalitetnih dosežkov s področja gradbene tehnike, uporabe. Predvsem pa naj sledi komunikaciji za privatno in javno doživljanje, vključuje naj specifične naselbinske danosti, spremembe v prostoru okoli hiše, pred njo, v smeri ulice itd., nove tehnologije materialov, racionalne rabe energije, izkoriščanja naravnih energetskih virov ter številnih drugih dejavnikov, ki ustrezajo sodobnim trendom in razvoju, predvsem pa načinu bivanja, ki je osnova za funkcionalno – uporabno arhitekturo. Glavne pridobitve so:

- možnost za vzpostavitev ekološke, samozadostne ekonomije v ruralnem prostoru ter potrebne povezave s širšim družbenim sistemom se kažejo v oskrbi s hrano, vodo in energijo iz lastnih virov;
- zmanjšanje potreb po tehničnih posegih v naravo, infrastrukturo in socialno komunikacijo s ponovnim uvajanjem lokalnih materialov in z reciklažo surovin;
- zmanjšanje količin škodljivih snovi v zraku, vodi in tleh, kar je posledica sistemov reciklaže in izboljšane ekologije industrije; povečanje izmenjave organskih odpadkov in odpadkov za reciklažo; upoštevanje virov pitne in odpadne vode ter deževnice (za sanitarno vodo, prečiščevanje odplak itd.);
- gospodarna raba prostora glede na trenutne, perspektivne in trajne potrebe (cena potencialnega stavbnega zemljišča bi morala vsebovati tudi družbena merila in ne zgolj komunalno opremljenost ter infrastrukturo; npr. oddaljenost od šole, javni transport, javna parkirišča itd., kar bi vplivalo na zmanjševanje vrednosti v strnjениh naselbinah in povečevanje vrednosti v zunanjem, naravnem okolju) ter zmožnosti prostora (kot produkt konteksta);
- povečanje delovnih mest (kot tradicionalna obrt, kmečki turizem, rekreativni turizem itd.) in vnos novih dejavnosti v dislociranih, oddaljenih območjih (kot delo na domu);
- preoblikovanje toka fizičnih in virtualnih informacij v dvosmerni sistem mesto – vas itd.

Raznolikost vzorcev stanovanjske enote na lokaciji Polšca, Krško

Urbanistična zasnova, ureditev lokacije sloni na naslednjih točkah: Upoštevanje obstoječega načina življenja – "hišica z vrtom", narekuje nadaljevanje izrabe prostora z individualno stanovanjsko gradnjo, katera naj bi pridobila na kvaliteti bivanja in življenja (reorganizacija tlorisnih površin z večjo možnostjo fleksibilnega dodajanja in prilagajanja

Slika 7: Koncept ureditve posamezne enote – primeri celkov v sosednji vasi Bukošek.

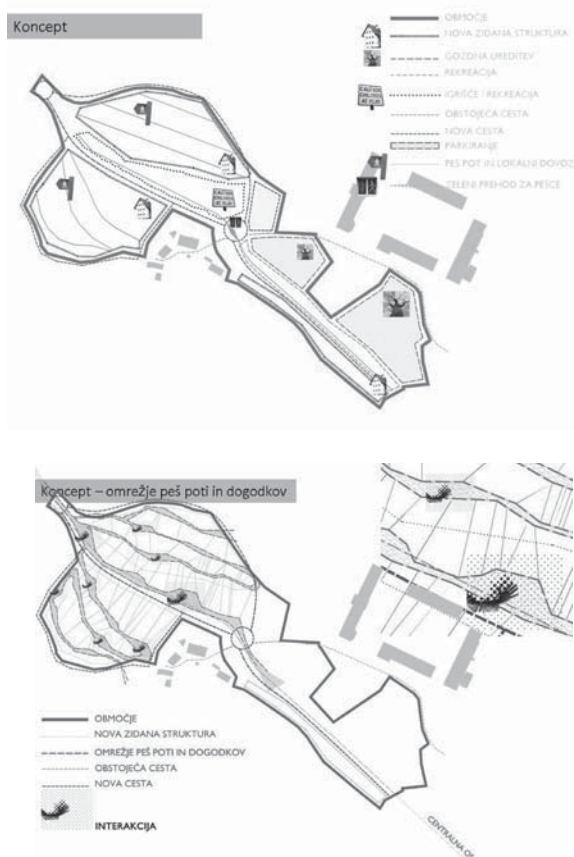
Figure 7: Arrangement concept of a single unit – examples of uninterrupted land in the neighbouring village of Bukošek.

Slika 8: Sodobna interpretacija celka. Močna poteza povezuje hiše na dvorišču, proti njemu kažejo svoj družabni obraz; zasebni obraz imajo obrnjen proti vrtu.

Figure 8: Contemporary interpretation of uninterrupted land. A strong feature links houses in the yard, which is being shown their social face: their private face is directed towards the garden.

Slika 9: Model stanovanjske enote.

Figure 9: Model of a dwelling unit.

Slika 10: Koncept urbanistične ureditve – shema. Idrija, območje Kobal, Gabrijelčič P., Fikfak A. idr., 2008.

Figure 10: Urban planning concept – a scheme. Idrija, the Kobal area, Gabrijelčič P., Fikfak A. et al, 2008.

Slika 11: Koncept, omrežje pešpoti in dogodkov.

Figure 11: A concept, network of pathways and events.

Slika 12: Volumen objekta, ki izhaja iz značilnosti tradicionalne rudarske hiše, prilagaja pa se značilnostim in zahtevam sodobnega uporabnika ter tehnologiji.

Figure 12: The structure's volume derived from the typology of a traditional miner's house, being adapted, however, to the characteristics and requirements of a contemporary user and technology.

potrebam posameznika). Upoštevanje obstoječe parcelacije in lastniških parcelnih meja v čim večjem obsegu – zaradi spoznanja problematike po odkupu privatnega zemljišča za namene ureditve stanovanjske soseske je potrebno slediti obstoječi parcelaciji in jo ohranirati v čim večjem obsegu, ker na ta način omogočamo lažji odkup zemljišča. Stanovanjski objekti z možnostjo opravljanja poslovnih dejavnosti – razvoj družbe in tehnologije omogoča delo na domu, ki ga je potrebno predvideti v stanovanjski soseski. Fleksibilnost gradnje – način življenja in življenjski standard narekujeta faznost gradnje objektov, zato je potrebno predvideti tip pozidave, ki se lahko dograjuje in povečuje bivalni ali poslovni prostor objekta. Podaljšanje bivanja na odprtem, podaljšanje človekovega življenja – kombinacija osnovnega volumna objekta ter možno preoblikovanje volumnov z dozidavami ustvarja atrijske oblike objektov, ki omogočajo večjo intimnost bivanja in nadaljevanje bivalnih površin iz objekta na odprti prostor. Vnos novih kvalitativnih vrednot v stanovanjsko sosesko – stanovanjski soseski je potrebno zagotoviti enostavno in hitro prometno dostopnost, onemogočiti mešanje lokalnega in internega stanovanjskega prometa, ustvariti manjša intimna območja znotraj soseske. V čim večji meri upoštevati obstoječe objekte in rušitve zmanjšati le na nujno potrebne. Ohraniti obstoječo krajinsko sliko. V povezavi s krajinsko sliko naselja redčiti gostoto pozidave proti periferiji urbanega območja ter ustvariti mehki, naravni stik med pozidanimi in vinogradniškimi površinami. Omogočiti različne tipe stanovanjskih objektov, na položnem ali strmem terenu, vzporedno ali pravokotno na plastnice terena. Omogočiti različne velikosti parcel, združevanje in deljenje parcel.

Urbani prostor ali podeželje – preplet vzorcev na lokaciji Zakot, Brežice

Organizacija zasnove širitve na principu "CELK-ov" izhaja iz naslednjega: enodružinske hiše so izredno priljubljene, ker dajejo občutek samostojnosti in svobodne izbire. Ustvarjajo prostor, poln nasprotij in pomenov, ki je po eni strani izredno pester, nasičen z osebnimi izrazi prebivalcev (pisane fasade, najrazličnejše ograje, okna, kritine), po drugi strani zelo monoton, ujet v standarde in stereotipe (tipske hiše, tipska parcelacija, tipski vrtovi). Hkrati individualen (moja hiša, moj vrt, moj avto, moj pes) in obremenjujoče družaben (sosedski stiki, pogledi in interesi z vseh strani).

Ob železnici leži vas Bukošek, sestavljena iz samostojnih kmetij/celkov. Za urbano tkivo je tovrstna organizacija poselitve razpršena. Celki so zanimivi v smislu organizacije prostora, kot organizirane skupine hiš okrog osrednjega dvorišča. Celek je zgoščen, ima težišče, hkrati pa je odprt navzven, proti poljem. To spoznanje je osnovno izhodišče nove tipologije. Enodružinske hiše so razporejene okoli skupnega dvorišča in obrnjene navzven proti vrtovom. Na dvoriščni strani jih povezuje pas lahke konstrukcije. Ta poteza ima lahko glede na potrebe uporabnika različne namene in izvedbe: nadstrešek za avtomobile, terasa, pergola, stopnice, preddverje, delavnica, kolesarnica... Hiše so lahko manjše, bolj fleksibilne, ker imajo v "potezi" dodatne prostore. Hkrati so z njo oblikovalsko povezane. Odnos skupno/zasebno je definiran jasneje in izvirneje kot v standardni enodružinski zazidavi.

Prepletanje tradicije in sodobnosti – hiša v krajini, lokacija Kobal, Idrija

Urbanistične predpostavke, ki so vplivale na definicijo oblike parcele in fleksibilnost postavitve objekta nanjo so bile naslednje: ohranitev in ureditev večjih pasov zelenih površin (kot otroško igrišče, park, vmesni "sprostitveni" pasovi in kot posamezno drevje), preoblikovanje terena, faktor izrabe tal, izrabe zemljišča, proste površine, pogoji o nagnjenosti zemljišča, o osončenosti in minimalni razdalji med dvema objektoma, številom etaž ter varstveni pogoji z odmiki od sosednjih enot (kmetije in bolnišnice) – dimenzija objekta in oblikovanje kubusa ter vpliv izoblikovanosti na širši in ožji prostor,...

Koncept ureditve območja Kobal: razgibanost zunanjega prostora (terena, preoblikovanje površin in prilagajanje parcele) s strukturiranjem površin; odprtost v jugozahodni ali vzhodni del prostora, zaprtost proti severu; definiranje osnovnega volumna stanovanjske enote, ki se lahko dograjuje; odprtost bivalnega dela, zaprtost spalnih prostorov; možnost dostopa iz zgornjega ali spodnjega nivoja; organizacija prostorov v eni etaži ali razgibanost v treh etažah; možnost proste-odprte postavitve bivalnega dela ali pa strogo strukturiranje prostorov; prostor za servisne prostore (garaža) v objektu ali izven, ... Pri predlaganemu sistemu parcelacije je potrebno upoštevati urejanje dovozne poti iz lokalne ceste, oziroma variante napajanja parcele iz zgornjega in spodnjega nivoja.

Definirana so tri različna morfološka območja: območje A – samostojni objekti večjih dimenzij (vile), območje B – samostojni objekti kot posamezne enote, območje C – dvostanovanjski objekti, dvojčki. Objekti so večinoma postavljeni na vzhodni del posameznih parcel, odvisno od možnosti odpiranja pogledov v prostor (glede na preoblikovanje terena). S tem je omogočen večji privatni prostor vsake posamezne enote.

6. Zaključek

Novi elementi, ki se vrivajo v izvenmestno (podeželsko, urbano-ruralno, ...) strukturo so v strokovnih krogih velikokrat ocenjeni kot negativen pojav. Vrednotimo jih s stališča predhodnih, tradicionalnih vzorcev ali pa jih ocenjujemo kot začasen pojav oziroma motnjo v sistemu. Pa vendar so ti novi elementi marsikje že prevladujoči motiv in so v resnici vzpostavili nov, lasten sistem rabe prostora. Tega dejstva ni mogoče zanikati. To dejstvo se nanaša na "hitrost" oblikovanja sodobnih konceptov, ki v veliko primerih v prostoru nadaljujejo negativne smernice tipskih projektov in njih organizacijo. Notranje strukture naselbin (bivalne enote in odnosi med njimi) se bodo urejale po principu zgoščevanja, v smislu iskanja ravnotežja med polnim in praznim prostorom ter v odnosu do agrarnega okolja. V zunanjem prostoru pa bo potrebno hkrati omejevati (preprečevati popolno razpršenost) in spodbujati le določen nivo prisotnosti disperzije (zagotavljanje uporabnosti, ohranjanja in varovanja kulturne krajine), kjer bo za osnovo služila infrastrukturna mreža.

Prav tako ni možna ocena novega stanja le s pomočjo tradicionalnega vrednostnega aparata.

Vse bolj pa se usmerjamo k razvoju novih oblik – ki sicer upoštevajo temeljne značilnosti lokacije, kot so relief, klima, vegetacija, naravna prehodnost ozemlja, hidrologija, stabilnost

ekološkega sistema – ter iščemo nove odgovore na vprašanja sodobne vsebine in organizacije v prostoru, nove tehnologije gradnje, materiale, nove oblike bivalne kulture in podobno. Novi poselitveni vzorci morajo preseči današnjo stihijsko rast naselij in jo nadomestiti s smotrnim strukturiranjem nove zazidave v poselitvena jedra oziroma nove prostorske oblike, ki dopolnjujejo obstoječo grajeno strukturo – v odnosu do okolja in obstoječe grajene strukture, ki je del kulturne krajine.

Viri in literatura

- Balkovec, B., Bajt, D., Cvirn, J., Drnovšek, M., Godeša, B., Goropevšek, B. idr., (1996): Slovenska kronika XX. Stoletja. Ljubljana: Nova revija.
- Fikfak, A., (1997): Metoda in elementi metode za pripravo ureditvenih načrtov za urejanje nemestnih naselij. Magistrska naloga. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.
- Fikfak, A., Zbašnik Senegačnik, M., (2002): Preobrati v organizirani večstanovanjski gradnji – koncepti, tehnologija, financiranje = Transformations in organised multi-apartment housing – concepts, technology, financing. Urbani izziv 13/1. 34–48, 113–121.
- Fikfak, A. (2004): Evolucijske konstante naselbinske kulture v prenovi z aplikacijo na slovenskem Primorju – Goriška brda. Doktorska disertacija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.
- Gabrijelčič, P., Fikfak, A., Olaj, A., Kraljič, I., Račević Skrt, U., et. al., (2002): Enostopenjski urbanistični razpis za pridobitev strokovnih podlag kot podlaga za izdelavo prostorsko izvedbenega načrta na ureditvenem območju Videm – Polšca, občina Krško.
- Gabrijelčič, P., Fikfak, A., Petković, J., Pandol, N., Perdan, T., (2008): Idrija ID. V: Fikfak, A. (ur.): Urbanistično arhitekturna delavnica Idrija – staro rudarsko mesto. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo. 31–37.
- Ivanšek, F., (1988): Enodružinska hiša: od prosto stoječe hiše k nizki zgoščeni zazidavi. Ljubljana: Ambient.
- Le Corbusier, (1974): Način razmišljanja o urbanizmu. Beograd: Građevinska knjiga.
- Misjak, Ž., (2008): Celice, Cantorjev prah, celki. –V: Fikfak, A. (ur.): Urbanistične/arhitekturne delavnice Brežice 2007/08 – obuditev mestnega jedra. Strokovna publikacija urbanistično-arhitekturne delavnice. 56–59.
- Mlinar, Z., (1994): Individuacija in globalizacija v prostoru. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Mušič, M., (1947): Obnova slovenske vasi. Celje: Založila družba sv. Mohorja.
- Trstenjak, A., (1984): Ekološka psihologija: problemi in perspektive. Ljubljana: Gospodarski vestnik

doc dr Alenka Fikfak
UL, Fakulteta za arhitekturo
alenka.fikfak@fa.uni-lj.si